

Negyedik díjazott

DOMOKOS MÁTYÁS

magyar irodalomtörténeti elemző és értékörző munkássága
MAGYAR ÖRÖKSÉG

"A magyar irodalom változatlanul gondolkodó irodalom"

DOMOKOS MÁTYÁS

Magyar Örökség- díjára

"Felnőttkorom a magyar könyvkiadás szolgálatában telt el. Jó sorsom 1953. június 2-i hatállyal sodort az ország négy évtizeden át legnagyobb könyvkiadójának: a Szépirodalmi Könyvkiadónak, a New York palota negyedik emeletén működő szerkesztőségébe, s 1991. október 15-ig ennek a vállalatnak a műhelyében voltam a könyvcsináló szakma napszámosa." - írta Domokos Mátyás 1995 decemberében egyik kötetének bevezetőjében. E szóban forgó harmincnyolc esztendő *megelőzően* - 1951 és 1953 között - az Országos Természettudományi Múzeum könyvtárosa volt. S e harmincnyolc esztendő *követően* pedig a Századvég (majd Osiris) Kiadó irodalmi vezetője, illetőleg a *Holmi* című folyóirat egyik szerkesztője. Jelenleg a Nap Kiadónál és az Osiris Kiadónál több könyvsorozat szerkesztője. Számos díja, kitüntetése között ott van a Széchenyi Díj és a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje is.

A "könyvcsináló szakma napszámosa" - igaz örömeinkre - egyszersmind a jelenkori magyar irodalomtörténet írás és kritikai esszé egyik legkiválóbb képviselője, mestere is. Tanulmányai, esszéi, kritikái, interjúi eddig tizenegy kötetben jelentek meg, és szinte felsorolhatatlanul sok ama könyvek száma, melyeket ő szerkesztett, állított össze, vagy rendezett sajtó alá. A XX. századi kortárs magyar irodalom nagyon sokat köszönhet Domokos Mátyásnak, miként - nagy valószínűséggel - ő is a XX. századi kortárs magyar irodalomnak. Azt lehet mondani, hogy szépliteratúránk jelzett korszaka szinte valamennyi nagy jelentős alakjának életművével, s az e korszak irodalmának valamennyi igaz értékével foglalkozott. Domokos Mátyás írásaiból összeállítható lenne közelmúltbeli és jelenkori irodalmunk úgyszólván teljes spektruma, életének fő vonulatai, és kitapintható ennek az irodalomnak a hiteles, megbízható értékrendszere is. Jól tudja - maga is idézi az Osvát Ernőtől származó mondást -, hogy "a remekműnek nincsenek méretei"; sem fizikai értelemben, sem pedig abban a megközelítésben, hogy milyen közel (avagy távol) állnak eszméktől, ideológiáktól, egyáltalán: bármiféle orientáló szellemi áramlattól. S Domokos Mátyásnak alighanem van még egy boldogító érzése-tudata is: a *belső szabadság* érzete, amely ott fénylik valamennyi írásán. Egyik vallomásában ugyanis - mintegy önleplezően - ezt írja: "az irodalomban én mindenkit szerethetek, akit szeretni tudok."

Lényegileg fontos és föl nem becsülhető adománya ez korunk szellemi emberének - persze csak annak, aki ezt kiérdemelte -, e darabokra marcangolt, mindent mindenkivel szembeállító, kijátszó, egymás ellen fordító világunkban. Még azt is mondhatnánk - némi nosztalgiával -, hogy *üdítő*. Pedig Domokos Mátyás személyisége, irodalmi működése korántsem valamiféle jámbor megbékéltető szerepére emlékeztet. Éppen ellenkezőleg; egyik kiváló kortársa találó jellemzését kölcsönözve: "Domokos hitvitázó alkat." Ráadásul, tehetjük hozzá, - s ettől válik

oly élvezetessé írásainak gazdag, termőföldszerű világa - kristálytisztán érthető, színes és változatos, izgalmas és megrendítő, szarkasztikus, majd fennkölt, tapintatos, majd indulatos, meggyőző és provokatív, önvészélyesen őszinte. És - legfőképpen - csillogóan okos.

Már első kötetének előszavában megfogalmazta az irodalmi művekről szólás - a kritika, az esszé, a tanulmány - terrénjának viszonyát, Aquinói Szent Tamás *Logica Summa* című munkájára hivatkozva. E szerint - Domokos Mátyás interpretálásában - a "konkrét igazság és egyetemes érvényesség - az emberről és a világról - a művekbe van zárva." Ez az elsődleges "intentio". A kritika, a tanulmány, az "alkalmazott egyetemesség" nem létezhet az > örök művek világa < nélkül. A kritika és tanulmány erről ez utóbbiról, tehát ugyanarról szól - de *másképpen*.

Vajon mi lehet ez az "ugyanaz", ez a közös e két terrén tartalmi elemeiben? Az egyik - már a 90-es években írt - esszéjében így válaszol erre: "egyetlen művész sem élhet meg szellemileg a valóság nélkül. Pontosabban: annak emléke nélkül, mert emlékezet nélkül nincs művészet. S emlékezet nélkül emberekre sem lehet művészi hatást gyakorolni." Más megközelítésből: vajon visszhangzik-e az irodalomban "valamilyen módon a kor, melyben élünk, s az élet, amelynek részesei vagyunk?"

Domokos Mátyás már a hetvenes években (tehát alkotói pályája elején) - a szigorú pártirányítással működő és előírászerűen *sorvezető* hivatalos irodalompolitikával szemben - a *teljes* magyar szellemi élet (ezen belül az irodalom) számbavételére és a vitás, vitatott kérdések kendőzés nélküli tisztázására jelentette be igényét. Szinte dermesztő nyíltsággal, de persze lefegyverző tárgyismerettel és - legalábbis a józan ész és normális gondolkodás számára - cáfolhatatlan argumentációval. És azóta is: Németh László és Illyés, Weöres és Pilinszky, Szabó Lőrinc és Vas István, Nagy László és Jékely Zoltán, Nemes Nagy Ágnes és Mátyás Iván, Babits és Bibó István - és oly sokan mások - életműve és szellemi öröksége aligha egymást kiszorító alapérték-pillérek Domokos Mátyás magyar irodalmában, magyar szellemtörténetében.

Kivételesen érzékeny *szellemi* és csálthatatlanul pontos *ízlésbeli* adottságainak köszönhetően *belülről* ismeri hőseit, s mintha a művek belsejéből szólítaná meg az olvasót. Hát persze, hiszen nem csak elsőrangú esszéista, de mintaszerű filológus is. Mikor mire van inkább szüksége. A választott téma szinte önmagát írja, írhatja magát Domokos Mátyással, az elmondandó *gondolat* s a mögötte feszülő *indulat* legszerencsésebb arányait keresve mindahányszor.

Az ő számára a magyar irodalommal foglalkozás nem csak tudósi, "szellemi feladat", de "erkölcsi kötelesség" is. Domokos Mátyás nagy emlékező, s keresetlen világosságú s tisztaságú emlékeztető: "könyvem tanúvallomás" - írja egyik kötetének előszavában. Reá is pompásan illik a Németh László-i írói világkép jellemzője "etikummal megemelt minőség". Ennek a vállalása pedig egy másik fénytörésben is láttatja velünk életművének az "ugyanarról - másképpen" jellegű és érvényű megszólalásbeli jellegzetességét. Nevezetesen, hogy szinte magától értetődő gesztusként, rohamszerűen, ámde mégis természetes könnyedséggel "vett be" számos tabunak számító témát: olyan elegánsan, oly megejtő izgalmassággal, s persze - legfőképp - oly meggyőző erővel, hogy - a mikor milyen - ellenfelei sohasem érték a nyomába, igazából soha nem tudták elgáncsolni. Szellemének természetes csillogása valósággal megvakította őket. Ilyen intellektuális cselekedet és az emberi-erkölcsi magántisztességnek magasiskolája volt például az 1976-ban papírra vetett tanulmánya Németh László ki nem adott (mert hivatalosan ki nem adható) esszégyűjteménye mellett,

majd számos vita- és leleplező-iratának, tanulmányának a címe vált irodalmi berkekben szállóigévé. Mint például a *Nagyhatalmi helyzet vagy versírógép?* (1976); *A Leltárhány* (1986); *Az "inautentikus" kinyilatkoztatás* (1993); a *Levélváltás a posztmodern csízióról* (1996); vagy a *Gens una sumus?* (1999),

Domokos Mátyás sugárzó egyéniségével, szeretetre méltó természetével és legendásan széleskörű tájékozottságával megújította és korszerűsítette az irodalmi ismeretterjesztés nem éppen könnyű és még kevésbé hálás műfaját is. Rádiós interjúival iskolát teremtett, *látszólag* a Kolumbusz tojása egyszerűségével. Itteni legfőbb műhelytitkaként ugyanis azt árulta el, hogy akkor kap "meggondolt és igaz választ" a kérdező, ha "a Schiller nevéhez fűződő irodalomtörténeti anekdotával - képletesen - szólva, nem azt kérdezi X vagy Y költőtől, hogy szokott-e versírás közben rothadt almát szagolgatni, hanem azt tudakolja, hogy X vagy Y költő véleménye, hite szerint kell-e, szükséges-e versírás közben rothadt almát szagolgatni?"

Isten éltesse hát az olvasót; s éltesse soká Domokos Mátyást, a Magyar Örökség-díj kitüntetettjét!

Monostori Imre
irodalomtörténész, kritikus, könyvtáros

Életrajz

Domokos Mátyás (*1928. április 18. Gyula) író, kritikus. Tanulmányai: 1946-48: Szegedi Tudományegyetem BTK., 1948-50: Budapesti Tudományegyetem BTK magyar-német-filozófia, 1949-ösztől az Eötvös Kollégium tagja, a Rajk-perrel egy időben kizárják. 1951-53: az Országos Természettudományi Múzeum könyvtárosa, 1953-91: a Szépirodalmi Könyvkiadó felelős szerkesztője, 1967-77: főszerkesztője. 1991-től a Századvég majd az Osiris Kiadó irodalmi vezetője. 1981-86: a Magyar Írók Szövetségének elnökségi tagja, 1981-től választmányi tagja, az Írók Szakszervezetének választmányi tagja. 1989-től a *Holmi* c. folyóirat alapító szerkesztője, 2000-től szerkesztő bizottsági tagja. 1972-től a Magyar Rádió külső munkatársa. 1992-től a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia alapító tagja, 1992-94: alelnöke, 1994-98: ügyvezető elnöke. A Nap Kiadó *In memoriam* és *Emlékezet* sorozatának főszerkesztője. Kitüntetései: Művészeti Alap Irodalmi-díj (1978), József Attila-díj (1980), Déry Tibor-jutalom (1986), Illés Endre-díj (1988), az Év könyve-jutalom (1991), Kortárs-díj (1993), Széchenyi-díj (1994), Magyar Köztársasági-érdemrend középkeresztje (1994), Tiszatáj-díj (1998), Nemes Nagy Ágnes-díj (1999), Kosztolányi Dezső-díj (1999). Fontosabb művei: *Ugyanarról másképpen* (esszék, 1977), *A rabszolga-óriás* (esszék Illyés Gyuláról, 1988), *Versekről, költőkről* (esszédialogusok, Lator Lászlóval, 1982), *A pályatárs szemével* (esszédialogusok, 1982), *Átkelés, áttűnés* (esszék, 1987), *Varázstükrök között* (1991), *Mondom a magamét* (1993), *Leletmentés* (1996), *Hajnali józanság* (1997), *Adósságlevél. Esszék, tanulmányok Illyés Gyuláról* (1998), *Írórsors* (Németh Lászlóról, 2000), Portréfilmek: Illyés Gyuláról (1975, 1983), Weöres Sándorról (1978), Karinthy Ferencről (1983), Márai Sándorról (1990). Összeállította: *Magyar Orpheus* (Weöres Sándor Emlékkönyv, 1990), *Egyedül mindenkivel* (Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai és vallomásai, (1996), *In memoriam Nemes Nagy Ágnes* (1996), *A pálya szélén. In memoriam Mándy Iván.*(1997), *A humor a teljes igazság. In memoriam Karinthy Frigyes.* (1998), *Homlokodtól fölfelé. In memoriam Szabó Lőrinc* (2000), Szabó Lőrinc összes versei (1982), Veres Péter válogatott művei (1973), *Kortárs magyar irodalom 1945-1990* (antológia, 1994).